

Rb. Arnhem 9 maart 2000, enkelvoudige civiele kamer, rolnr. 1998/2179 (Ontvanger/Houwen q.q.)* gepubliceerd in Tijdschrift voor Insolventierecht 2000-6, p. 199-202.

Faillissement; onverschuldigde betaling aan de curator; ongerechtvaardigde verrijking van de curator.

1. Casus

Bij vonnis van de Rechtbank te Arnhem van 13 september 1995 is de besloten vennootschap Wilria B.V. te Nijmegen, een onderneming in onderhoud en schoonwerken, in staat van faillissement verklaard met benoeming van Mr L.G.H.J. Houwen tot curator.

Op 24 april 1996 heeft de Ontvanger van de Belastingdienst/Particulieren/Ondernemingen Buitenland twee bedragen tot een totaal van f 26.677 overgemaakt op het bankrekeningnummer van Wilria B.V. onder vermelding van "TERUGGAAF NR. 86702981P46 IB/PVV 1994 en IB/PVV 1993 (MOURIK BROEK)".

Dit rekeningnummer is door de bank in het verleden toegewezen geweest aan de heer E. van Mourik Broekman, maar deze had die rekening opgeheven en het rekeningnummer is daarna toegewezen aan Wilria B.V.

In zijn dagvaarding van 30 oktober 1998 stelt de Ontvanger dat bovengenoemde betaling onverschuldigd is verricht als gevolg van een onmiskenbare vergissing. Het betrof hier een belastingrestitutie die bestemd was voor de heer Van Mourik Broekman. Volgens de Ontvanger wist de curator, althans kon en behoorde hij te weten dat de boedel geen recht had op dit bedrag. Op grond van ongerechtvaardigde verrijking en/of onrechtmatige daad vordert de Ontvanger van de curator onder meer restitutie van het volledige bedrag met voorbijgaan van aanspraken van de overige schuldeisers, te vermeerderen met de wettelijke rente vanaf de dag der dagvaarding en te verminderen met f 1.000 als vergoeding voor de redelijke kosten, die als gevolg van de vergissing en het nakomen van de verplichting tot vergoeding van de door de Ontvanger geleden schade mochten zijn veroorzaakt.

De curator voert gemotiveerd verweer. In de eerste plaats betwist de curator dat de betaling onverschuldigd zou zijn. Voorts betwist de curator dat hier sprake was van een onmiskenbare vergissing. Subsidiar betoogt de curator dat hij tenminste f 15.980,50 in mindering mag brengen voor zijn kosten ten gevolge van de vergissing en zijn verplichting tot terugbetaling.

2. Beslissing

De Rechtbank is van mening dat de betwisting van de curator dat onverschuldigd betaald is, niet serieus kan worden genomen, dat het hier duidelijk een vergissing betreft en dat de betaling ook onmiskenbaar een vergissing is.

* Tot op heden ongepubliceerd.

Volgens de Rechtbank had de curator aanstonds moeten begrijpen dat het hier een onmiskenbare vergissing betrof of dat in ieder geval van hem gevergd kon worden dat hij daarnaar onderzoek had gedaan, waarbij dat eenvoudig kon worden vastgesteld. Zij overweegt daartoe dat het volgens het eerste openbare verslag van de curator van 21 december 1995 ging om een zogeheten "lege" vennootschap, waarvan de bedrijfsactiviteiten ruim een jaar daarvoor waren gestaakt en waarvan geen activa getraceerd hadden kunnen worden. Bovendien was bij de curator een aanzienlijke preferente vordering van de belastingdienst ad f 218.443,18 ingediend. De curator had derhalve geen reden om enige belastingrestitutie te verwachten. Voorts betrof het – blijkens de omschrijving bij de overmaking - persoonlijke belastingen, waarvoor normaliter en zeker in casu, waarbij het ook in de visie van de curator niet kon gaan om een directeur-groootaandeelhouder, de vennootschap niet als betaaladres wordt opgegeven en waarop de vennootschap in elk geval normaliter niet de rechthebbende is.

Ten betoge dat voor hem niet kenbaar hoefde te zijn dat de overmakingen op een vergissing berustten voert de curator de volgende twee omstandigheden aan.

In de eerste plaats stelt de curator dat hij mocht menen dat er enig verband was, omdat het tweede deel van de naam, "Broek" in de omschrijving bij de overmaking, mogelijksterwijs verwees naar de heer M.D. van den Broek, die door de aandeelhoudster van Wilria B.V. gemachtigd was geweest om ter griffie het faillissement van de vennootschap aan te vragen. De curator stelt dat hij onregelmatigheden had geconstateerd in het faillissement en dat er connecties waren met buitenlandse rechtspersonen. Omdat het ging om een teruggave van het onderdeel Buitenland van de Ontvanger kon deze, zo betoogt de curator, worden ingepast in het faillissement.

Te dien aanzien overweegt de Rechtbank dat deze strohalm geen houvast biedt. Zelfs al zouden onregelmatigheden zijn gepleegd en al zou Van den Broek daarbij een rol hebben gespeeld, dan nog valt niet in te zien waarom de boedel aanspraak zou hebben op de teruggave inkomstenbelasting en premieheffing van deze persoon. De Rechtbank voegt hieraan toe:

'Het had op zijn minst genomen op de weg van de curator gelegen om daarnaar onderzoek te doen en daaromtrent navraag te doen bij deze Van den Broek en/of de belastingdienst en dat heeft de curator, gezien de door hem overgelegde urenstaat en zijn verslagen, niet gedaan. De curator heeft de betaling gewoon onder zich gehouden en de verdere ontwikkelingen afgewacht. De rechtbank overweegt te dien aanzien dat het tot de taak van de curator als beheerder en vereffenaar van de failliete boedel behoort om zelf initiatieven te ontplooiën en te onderzoeken welke rechten en verplichtingen de boedel heeft.'

In de tweede plaats probeert de curator zich te verschuilen achter de mededelingen van een medewerker van de Ontvanger, die, geruime tijd nadat voornoemde Van Mourik Broekman zich bij de curator had gemeld met de mededeling dat de belastingrestitutie niet voor de ge-

faillieerde vennootschap maar voor hem was bestemd, de curator telefonisch heeft benaderd en zou hebben gezegd dat de Ontvanger zich op het standpunt stelde dat zij niet nogmaals aan Van Mourik Broekman hoefde te betalen, omdat zij bevrijdend had betaald op de in het verleden door Van Mourik Broekman opgegeven girorekening. Volgens de curator heeft deze medewerker daarbij gezegd dat hij het geld niet hoefde terug te storten aan de belastingdienst en dat Van Mourik Broekman zich maar op grond van art. 6:36 BW op de boedel moest verhalen.

Ook dit argument kan de curator niet helpen. De Rechtbank overweegt dat hoewel niet helemaal vast staat wat (de medewerker van de Belastingdienst) heeft gezegd en of hij hiertoe bevoegd was, hieraan in het kader van de vraag of de betaling berustte op een vergissing voorbij kan worden gegaan, aangezien (de medewerker) volgens de eigen mededelingen van de curator heeft bevestigd dat er een fout was gemaakt en in ieder geval geenszins het vertrouwen heeft gewekt dat de curator zich als de gerechtigde tot die betaling mocht beschouwen.

Met referentie aan en geheel in lijn met het arrest van de Hoge Raad van 5 september 1997, NJ 1998, 437 m.nt. PvS (Ontvanger/Hamm q.q.)¹ overweegt de Rechtbank vervolgens:

'Het is dus duidelijk dat de curator zo spoedig mogelijk het onverschuldigd als gevolg van een onmiskenbare vergissing betaalde bedrag aan de Ontvanger zal moeten terugbetalen. De curator mag van de Ontvanger geen bijdrage in de algemene faillissementskosten verlangen en mag alleen de kosten, voorzover redelijk, in mindering brengen die als gevolg van de vergissing en de ongedaanmaking daarvan zijn veroorzaakt.'

Ten aanzien van de kosten overweegt de Rechtbank:

'Bij vorenbedoelde "redelijke kosten" behoort naar het oordeel van de rechtbank alleen gedacht te worden aan de directe onderzoekskosten ter constatering van de onmiskenbare vergissing, alsmede de zeer geringe administratiekosten die verband houden met de ongedaanmaking daarvan. De rechtbank heeft hiervoor al laten blijken dat naar haar oordeel met enkele telefoontjes en een zeer summier boekenonderzoek had kunnen worden vastgesteld dat de boedel geen aanspraak had op de belastingrestitutie en dat deze betaling berustte op een onmiskenbare vergissing. De Ontvanger is, gezien zijn petitum, genegen om daarvoor f. 1.000 te vergoeden en dit is naar het oordeel van de rechtbank ruimschoots voldoende.'

¹ Zie voor een overzicht van literatuur en jurisprudentie A.G. Mok in zijn conclusie bij dit arrest, Conclusies RvdW 1997, 165, F.M.J. Verstijlen, De faillissementscurator, (diss. KUB 1998), p. 183-189 en R.D. Vriesendorp in zijn annotatie in *Ars Aequi* (1999) 7/8, p. 564, voetnoot 1 en 22.

De Rechtbank veroordeelt de curator om aan de Ontvanger bij voorrang boven alle andere aanspraken op de boedel te betalen de somma van f 26.677, vermeerderd met de wettelijke rente en verminderd met f 1.000 als vergoeding voor de redelijke kosten zoals door de Rechtbank bedoeld.

3. *Commentaar*

Ofschoon de fiscus in onze samenleving over het algemeen niet veel mededogen geniet, zal de voorgenomen handelwijze van de curator, voldoening van zijn salaris en verschotten uit de onverschuldigde betaling, toch gevoelens van onvrede losmaken.

Dit vonnis – waartegen overigens naar mijn weten geen appel is aangetekend – blijft zeer dicht bij de leer die de Hoge Raad in zijn arrest van 5 september 1997, NJ 1998, 437 m.nt. PvS (Ontvanger/Hamm q.q.) heeft uitgezet. Ook in dit arrest betaalde een derde per abuis ná faillissement op de rekening van een failliet. De Hoge Raad oordeelde dat de curator dit bedrag moet terugbetalen en wel zo spoedig mogelijk, dat wil zeggen zonder de afwikkeling van de boedel af te wachten, met voorbijgaan van aanspraken van andere boedelschuldeisers en zonder dat hij een bijdrage in de boedelkosten mag verlangen. Toch zijn twee onderdelen van het vonnis van de Rechtbank opmerkenswaardig. Het eerste onderdeel ziet op de kosten en het tweede, belangrijkere onderdeel, op de taak van de curator. Alvorens ik overga tot een bespreking van deze onderdelen, bespreek ik eerst het verschil tussen de onderhavige casus en die van het Ontvanger/Hamm-arrest.

a. *Een belangrijk verschil?*

De Rechtbank overweegt dat er een belangrijk verschil is tussen de casuspositie van bovengenoemd arrest van de Hoge Raad en die van de onderhavige kwestie.² In eerstgenoemde casus was sprake van tenminste nog een andere boedelschuldeiser – te weten de bedrijfsvereniging – dan de curator voor zijn salaris en verschotten. De overeenkomst is dat de boedel in geen van beide casusposities voldoende activa bevatte om de boedelschuldeisers te voldoen,³ alsmede dat tussen hem die betaalde en de failliet geen rechtsverhouding bestond (of heeft bestaan) die aanleiding gaf tot de betaling.⁴ Het komt mij voor dat de gewetensnood van een curator niet groter kan zijn.⁵

² Mijns inziens is dit verschil niet zo belangrijk als de Rechtbank overweegt, althans niet voor de uitkomst van het oordeel. Een boedelschuldeiser is een boedelschuldeiser.

³ Men spreekt ook wel van een "negatieve boedel", zie G.A.J. Boekraad, *Afwikkeling van de faillissementsboedel* (diss. Nijmegen 1997), p. 148, of "boedelfaillissement", zie Verstijlen, t.a.p., p. 172-182, 320-325.

⁴ Zie Pres. Rb. Groningen 17 september 1998, JOR 1999/14 m.nt. G.A.J. Boekraad (Kollum/Van der Molen q.q.) en Rb. Amsterdam 23 december 1998, JOR 1999/153 (Van Dijk q.q./VSB).

⁵ Zie R.D. Vriesendorp, t.a.p., p. 564-573.

Mijns inziens is de beslissing van de Rechtbank om ook in het onderhavige geval, waarin geen sprake is van ongerechtvaardigde verrijking van de overige boedelschuldeisers, maar alleen van de curator zelf, een juiste. De curator die, dankzij de onmiskenbare vergissing van de Ontvanger (een deel van) zijn salaris en verschotten betaald zou krijgen acht ik a fortiori in strijd met de leer van de Hoge Raad.⁶

b. De redelijke kosten

De eerste reden waarom dit vonnis opmerkenswaardig is, is gelegen in het feit dat de Rechtbank zich expliciet uitsprekt over de vraag welke kosten als redelijk kunnen worden beschouwd.⁷ Te dien aanzien nam de curator aanvankelijk - met machtiging van de rechter-commissaris - het standpunt in dat een soort overgangsregeling zou mogen worden gehanteerd in die voege dat alle faillissementskosten zouden mogen worden ingehouden, die waren gemaakt vóór het voormelde arrest van de Hoge Raad waarbij de jurisprudentie omging. Dit standpunt wordt door de Rechtbank resoluut - doch mijns inziens terecht - van de hand gewezen. De Hoge Raad heeft in genoemd arrest immers geen overgangsregeling geformuleerd, terwijl het in die casus uiteraard ook ging om faillissementskosten die vóór zijn uitspraak waren gemaakt. De Rechtbank meent dat de tijd en de kosten, die de curator besteedt aan de verdediging van zijn (onjuiste) standpunt, alsmede de tijd en de kosten die met een procedure te dier zake gemoeid zijn, niet voor vergoeding en aftrek in aanmerking komen. Voorts overweegt de Rechtbank dat vorenbedoelde "redelijke kosten" alleen betreffen de directe onderzoekskosten ter constatering van de onmiskenbare vergissing, alsmede de zeer geringe administratiekosten die verband houden met de ongedaanmaking daarvan. In casu bepaalde de Rechtbank deze "redelijke kosten" op f 1.000. Ofschoon niemand zal ontkennen dat het onderzoek, de vaststelling en de ongedaanmaking naar respectievelijk van een misslag als de onderhavige in omvang kan variëren, heeft de Rechtbank het mijns inziens bij het juiste eind en kan zij zelfs nog genereus worden geacht. Naast het feit dat het in casu relatief eenvoudig was om vast te stellen dat het een onmiskenbare vergissing van de Ontvanger betrof, ben ik van mening dat - gegeven het arrest van de Hoge Raad⁸ en de afwezigheid van

⁶ Dat er in de literatuur discussie bestaat over de juistheid van deze leer doet hieraan niet af; zie noot 1 en in het bijzonder Boekraad, t.a.p., p. 223-229, S.C.J.J. Kortmann, Onverschuldigde betaling aan de curator, WPNR (1995) 6171, p. 159-160, alsmede zijn annotaties onder Rb. Maastricht 16 november 1995, JOR 1996/20 (Hoppers Verlag/ABN) en Rb. Rotterdam 30 mei 1996, JOR 1996/89 (Ontvanger/Hamm q.q.).

⁷ De Hoge Raad merkte hierover in het Ontvanger/Hamm-arrest slechts op (r.o. 3.4, 7^e alinea) dat de aard van de verplichting tot vergoeding van de 'schade' die degene die onverschuldigd heeft betaald meebrengt dat de curator te dier zake geen bijdrage in de algemene faillissementskosten mag verlangen en slechts de redelijke kosten in mindering mag brengen die als gevolg van de vergissing en het nakomen van bedoelde verplichting mochten zijn veroorzaakt.

⁸ Welk arrest reeds in RvdW 1997, 165 voor het eerst werd gepubliceerd.

een overgangsregeling - de curator het in deze nooit tot een procedure had mogen laten komen.

c. De taak van de curator

Belangrijker is de overweging van de Rechtbank terzake de taak van de curator die ook in dit vonnis van doorslaggevende betekenis werd geacht.⁹ De Rechtbank overweegt te dien aanzien dat het tot de taak van de curator als beheerder en vereffenaar van de failliete boedel behoort om zelf initiatieven te ontplooiën en te onderzoeken welke rechten en verplichtingen de boedel heeft. Voor zover de Rechtbank hierbij doelt op een algemene onderzoeksplicht van de curator als onderdeel van zijn taak de boedel te beheren, geen verrassende stellingname. Voor zover de Rechtbank het oog heeft op een verplichting van de curator tegenover een individuele schuldeiser om onderzoek te doen naar de juistheid van zijn stellingen terzake diens rechten op zich in de boedel bevindende vermogensbestanddelen, geeft de Rechtbank de 'taak van de curator' een nieuwe invulling. Naar ik meen mogen de consequenties hiervan niet worden onderschat. Temeer omdat de Rechtbank in casu overweegt dat de curator niet kon volstaan met het onder zich houden van de betaling en het afwachten van verdere ontwikkelingen.¹⁰ De Rechtbank lijkt hiermee te impliceren dat een dergelijke houding als "onzorgvuldig"¹¹ gekwalificeerd kan worden. Ofschoon er mijns inziens in casu voldoende aanwijzingen aanwezig waren om enig (pro-actief) onderzoek van de curator te mogen vergen, ben ik het in beginsel met Verstijlen¹² eens dat in verband met de massaliteit van het faillissement terughoudendheid moet worden betracht bij het aannemen van een onderzoeksplicht van de curator jegens individuele schuldeisers. In beginsel omdat dit standpunt ziet op de massaliteit van de faillissementsschuldeisers. Wellicht dat men ten aanzien van boedelschuldeisers eerder een dergelijke onderzoeksplicht zou moeten aannemen. Uit het vonnis blijkt overigens niet expliciet dat de Rechtbank deze mening is toegedaan. In de visie van de Rechtbank dient van iedere betaling op de faillissementsrekening, indien de situatie (lees: een schuldeiser) daartoe aanleiding geeft – middels een summier doch gedegen¹³ onderzoek – te worden vastgesteld of hierop rechten van derden rusten. Geen eenvoudige opgave maar ver-

⁹ Zie ook HR 5 september 1997, NJ 1998, 437 m.nt. P. van Schilfgaarde, r.o. 3.4, 4^e alinea.

¹⁰ Uit de door hem overgelegde urenstaat en zijn verslagen bleek dat de curator geen navraag had gedaan bij Van den Broek en/of de belastingdienst.

¹¹ In de woorden van HR 19 april 1996, NJ 1996, 727 (Maclou en Prouvost): anders dan 'in redelijkheid mag worden verlangd van een over voldoende inzicht en ervaring beschikkende curator die zijn taak met nauwgezetheid en inzet verricht'.

¹² Verstijlen, t.a.p., p. 336.

¹³ Bepaald niet ondenkbaar is dat een curator aansprakelijk zal kunnen worden gesteld door de overige boedelschuldeisers, die onvoldaan zijn gebleven, indien hij 'lichtvaardig' overgaat tot schadeloosstelling van een boedelschuldeiser die – achteraf onterecht - meende recht te hebben op schadeloosstelling met voorbijgaan der aanspraken der overige boedelschuldeisers.

zuim (lees: bijvoorbeeld de uitkomst van een procedure afwachten) zou kunnen leiden tot persoonlijke aansprakelijkheid. Ik meen dat in gevallen als deze van persoonlijke aansprakelijkheid eerst sprake kan zijn indien de curator zichzelf in de onmogelijkheid brengt het betreffende bedrag te restitueren – bijvoorbeeld door uitkering van het aanwezige actief aan de overige boedelschuldeisers - terwijl hij weet of behoort te begrijpen dat een derde de recht-hebbende op het betreffende bedrag is, althans rekening moet houden met de reële mogelijkheid dat het standpunt van die derde terzake zijn rechten op dat bedrag juist is.¹⁴ Maar wat nu indien een curator na faillietverklaring een betaling ontvangt zonder bijbehorende factuur in de administratie en niemand zich meldt? Omdat het niet aangaat dat de overige boedelschuldeisers voordeel hebben van een dergelijke betaling, alsmede omdat het argument van de massaliteit ten aanzien van boedelschulden niet of minder geldt, meen ik dat de curator verplicht is om uit eigen beweging een summier doch gedegen boekenonderzoek te verrichten. Indien de curator tot de conclusie komt dat het een per onmiskenbare vergissing verrichte betaling betreft, dan dient hij – conform het Ontvanger/Hamm-arrest – het bedrag terug te betalen en wel zo spoedig mogelijk, dat wil zeggen zonder de afwikkeling van de boedel af te wachten, met voorbijgaan van aanspraken van andere boedelschuldeisers en zonder dat hij een bijdrage in de boedelkosten mag verlangen. Indien de conclusie van de curator anders luidt, dan zou de curator de betaler – als ware hij een separatist – een termijn kunnen gunnen waarbinnen de betaler zal moeten aantonen dat deze betaling per onmiskenbare vergissing en zonder rechtsgrond is verricht, het bedrag kan opeisen of zijn rechten anderszins veilig kan stellen. Eerst na het verstrijken van bovengenoemde termijn kan de curator overgaan tot het opstellen van een rangregeling en uitkering aan de boedelschuldeisers. Overigens meen ik dat deze schuldeiser na het verstrijken van de termijn niet langer verschilt van de overige boedelschuldeisers. Hij heeft nu immers de gelegenheid gehad om zijn positie te versterken. Heeft de betaler niet gereageerd, dan zou men gelet op het vorenstaande kunnen overwegen hem "terug te werpen" in de concursus van boedelschuldeisers.

d. Tot besluit

De Rechtbank komt ten slotte tot een oordeel op basis van dezelfde argumentatie als de Hoge Raad in het Ontvanger/Hamm-arrest. Dat deze argumentatie bepaald niet helder is en meer vragen lijkt op te roepen dan te beantwoorden, doet mijns inziens niet af aan de juistheid en wenselijkheid van dit rechtvaardigheidsoordeel. Schuldeisers op grond van een verbintenis uit de wet, zoals in casu de Ontvanger op grond van onverschuldigde betaling maar ook zij ten koste van wie de schuldenaar ongerechtvaardigd verrijkt is, zij jegens wie door de curator

¹⁴ Vgl. Rb. Rotterdam 16 januari 1997, Nieuwsbrief TvI 1997/3, p. 38-39. Overigens hoeft dit op zichzelf niet per definitie tot persoonlijke aansprakelijkheid te leiden ingeval de positie van de rechthebbende anderszins wordt gewaarborgd.

een onrechtmatige daad is gepleegd¹⁵ of een zaakwaarnemer, hebben op de – beperkte – uitzondering van art. 3:287 BW na, geen voorrang en zijn slechts concurrent schuldeiser. Gelet op de reeds vele bestaande uitzonderingen op het algemene uitgangspunt van de paritas creditorum (art. 3:277 BW), acht ik de allocatie van het insolventierisico en de feitelijke achterstelling bij respectievelijk van deze schuldeisers onaanvaardbaar.¹⁶ Gelijk in casu de Ontvanger onderscheiden zij zich van 'normale' schuldeisers doordat zij (a) nimmer (vrijwillig) het insolventierisico van de schuldenaar hebben geaccepteerd en (b) nooit in enigerlei onderhandelingsituatie de mogelijkheid hebben gehad om voor hun vordering een zakelijk zekerheidsrecht te bedingen. Bovendien maakt de representatieve functie van de curator¹⁷ alsmede de verschuiving van het belang bij het vermogen naar deze (boedel)schuldeisers, dat deze (boedel)schuldeisers veel intensiever betrokken zijn bij de ontvangst van dergelijke vermogensbestanddelen dan de schuldeisers vóór faillietverklaring. Onverschillig of wij deze groep schuldeisers bescherming toekennen middels "afscheiding" of door toekenning van een voorrecht, meen ik dat de potentieel grote reikwijdte van de gebezigde argumenten een scherpe omlijning vergt opdat de afwikkeling van faillissementen helder blijft en daarmee de – ook door de Hoge Raad gepropageerde¹⁸ - rechtszekerheid gewaarborgd blijft. Het verdient naar mijn mening aanbeveling dat deze omlijning niet slechts in de rechtspraak wordt getrokken.

Mr J. den Engelsman is advocaat bij NautaDutilh te Rotterdam.

¹⁵ Zie ook Hof Amsterdam 28 mei 1998, JOR 1999, 13 m.nt. G.A.J. Boekraad (Stigter/Tanger q.q.) waarin de boedelschuld uit onrechtmatige daad door de curator gepleegd naast de onverschuldigde betaling wordt geschaard en mijn bijdrage hieromtrent aan V&O 2000/1.

¹⁶ Bovendien zegt dit beginsel niet dat allen, onverschillig welke rechten zij hebben, dezelfde benadeling zouden moeten ondergaan. Vgl. R.D. Vriesendorp, Voorrang hebben, voorrang krijgen, TvI 1999/2, p. 29-30.

¹⁷ Vóór faillietverklaring ontvangt de schuldenaar voor zichzelf, ná faillietverklaring ontvangt de curator echter primair ten behoeve van de (boedel)schuldeisers. Zie ook R.J. van Galen, De rangorde onder boedelschulden in faillissement (II, slot), WPNR (1997) 6267, p. 278.

¹⁸ HR 30 juni 1995, NJ 1996, 554 (Mees Pierson/Mentink q.q.) r.o 3.9.